

LIETUVOS NACIONALINĖS MARTYNO MAŽVYDO BIBLIOTEKOS RETŲ KNYGŲ IR RANKRAŠČIŲ SKYRIAUS PALEOTIPŲ RINKINYS

VIKTORIJA VAITKEVIČIŪTĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
Gedimino pr. 51, LT-01504 Vilnius, Lietuva
El. paštas: viktorija.vait@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjami Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus paleotipai: jų leidimo vieta, spaustuvaininkai, tematika bei proveniencijos, dėmesį telkiant į retesnius, Lietuvos knygos kultūrai svarbesnius leidinius. Iš šiame skyriuje saugomų daugiau kaip 800 paleotipų analizuojama tik dalis jų, nes daugiau negu 200 knygų teturi kortelinį bibliografinį aprašą ir išsamiai juos ištirti šiuo metu neįmanoma. Dalies šių paleotipų analizė papildo jau esamus tyrimus, praplečia senosios knygos kultūros vaizdą.

Reikšminiai žodžiai: knygotyra, paleotipai, retos knygos, spaustuvaininkai, proveniencijos.

Seniausiems ir vertingiausiems pasaulio spaudiniams šalia inkunabulų priskiriami paleotipai – pirmoje XVI a. pusėje išspausdintos knygos (nuo 1501 m. sausio 1 d. iki 1551 m. sausio 1 d.). Jos dėl leidybos specifikos, panašumo į inkunabulus laikomos istorinėmis vertybėmis, kultūros paminklais. Paleotipai žymi paskutinį perėjimo nuo rankraštinių prie spausdintinės knygos etapą, kuris įvairiose šalyse baigėsi skirtingu laiku. Tuo metu pradėjo keistis knygos struktūriniai ir apipavidalinimo elementai: išnyko inkunabulams dar buvę būdingi rankraštinių knygų bruožai, pradėjo formuotis antraštinis lapas, atsirado priešantraštinis lapas,

sumažėjo knygos formatas, suvienodinta paginacija, signatūros, kustodai, tekstuose rečiau vartoti trumpinimai, pradėjo labiau įvairuoti šriftai, iliustracijos [1, VII; 11, XVII; 6, 268; 5, 280].

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (toliau LNB) Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugoma daugiau kaip 800 paleotipų. Paleotipų yra ir LNB Nacionaliniame publikuotų dokumentų archyvinio fondo skyriuje¹ (jame kaupiami įvairių rūšių

¹ Pavyzdžiui, iš Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo skyriaus paleotipų minėtinas Lyono mišiolas su lietuviškomis marginalijomis: *Missale ad usum romanae ecclesiae*. Lyon, 1501 (BKC C.889746/1501).

leidiniai lietuvių ir kitomis kalbomis, išleisti Lietuvoje nuo spaudos atsiradimo iki šių dienų), tačiau šiame straipsnyje bus apsiri- bota tik Retų knygų ir rankraščių skyriaus paleotipų analize. Tikslaus skaičiaus kol kas dar neįmanoma pasakyti, nes ne visos knygos sukataloguotos elektroniniame kataloge – iš jų daugiau negu 200 knygų teturi tik trumpą (kortelinį) bibliografinį aprašą ir laukia išsamesnių tyrimų.

LNB paleotipų tyrimą paskatino ne tik papildęs XVI a. knygų fondas, bet ir išleistas Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipų katalogas. Tyrimams ypač svarbūs šio katalogo straipsniai apie pačius paleotipus ir jų proveniencijas [1; 11]. Taip pat vienas svarbesnių veikalų, kuriame rašoma ir apie paleotipus, tebėra Levo Vladimirovo (1912–1999) *Knygos istorija* (Vilnius, 1979).

Straipsnio tikslas – atskleisti LNB Retų knygų ir rankraščių skyriaus dalies paleotipų rinkinio ypatumus: jų leidimo vietą, spaustuvininkus, tematiką ir proveniencijas, dėmesį telkiant į retesnius, įdomesnius, knygos ir Lietuvos kultūrai svarbesnius leidinius. LNB paleotipų rinkinys dar nebuvo išsamiai tyrinėtas. Įdomesnės, retesnės šio rinkinio knygos yra aptartos tik pavieniuose straipsniuose [9; 17; 19]. Šis straipsnis – pirmasis bandymas nuosekliau panagrinėti nors dalį LNB Retų knygų ir rankraščių skyriaus paleotipų rinkinio.

SPAUSTUVININKAI

Daugiausia paleotipų, saugomų Retų knygų ir rankraščių skyriuje, buvo išleista Vokie- tijoje – didžioji dalis Kelne ir Strasburge

(dabar Strasbūras), kurie jau nuo XV a. tapo didžiausiais Europos knygų leidybos cen- trais. Nemažai paleotipų išleista Šveicarijoje, Prancūzijoje ir Italijoje. Tikslaus skaičiaus bus įmanoma pateikti, kai bus sukataloguoti visi paleotipai. Tad šiame straipsnyje daugiau dėmesio bus skiriama garsiausiems Europos ir Lenkijos spaustuvininkams.

Nors ir nedaug, tačiau yra paleotipų, leistų Lenkijoje, būtent Krokuvoje. Iš Krokuvoje dirbusių spaustuvininkų pirmiausia minėtinas Janas Halleris (apie 1467–1525). 1505 m. jis nupirko spaustuvę iš vokiečio Casparo Hochfederio: „tai buvo pirmoji nuolatinė spaustuvė Krokuvoje (apskritai Lenkijoje)“ [14, 251]. Skyriuje saugomi tik trys jo leisti paleotipai: prancūzų humanisto, teologo Jacqueso Lefèvre d'Étaples (lot. Jacobus Stapulensis, apie 1450–1536) veikalas *Textus Veteris artis scilicet Isagogarum Porphirij predicamentorum Aristoteles...* (1516; R.XVI:C.158(3)) ir du garsaus lenkų astronomo, matematiko, filosofo, Krokuvos akademijos profesoriaus Jano z Głogowa (apie 1445–1507) teologiniai veikalai *Exercitium secunde partis Alexandri* (1516–1517; R.XVI:157, R.XVI:C.158(2)) ir *Questiones librorum de anima magistri Joannis Versoris* (1514; R.XVI:C.88(2)). Pastarąją knygą turi ir Vilniaus universiteto biblioteka (toliau VUB) [21, nr. 841].

Spėjama, kad pas Janą Hallerį mokėsi taip pat vienas žinomiausių Krokuvos spaustuvininkų Hieronimas Wietoras (apie 1480–1546). Jo leidiniai pasižymėjo aukštu meniniu ir techniniu lygiu [23, 251]. Iš penkių elektroniniame kataloge aprašytų jo

spaudinių, leistų Krokovoje (1510–1517 m. Wietoras dirbo Vienoje), verta paminėti lenkų gydytojo, istoriko, geografo, alchemiko ir astrologo Maciejaus Miechowitos (1457–1523) *Chronica Polonorum* („Lenkų kronika“, 1521; I leid. 1519). Tai pirmoji spausdinta Lenkijos istorija nuo anksčiausių laikų iki 1506 metų. Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugomi du antrosios 1521 m. pataisytos laidos egzemplioriai (R.XVI:D.36; Clot.1/521)². Abu jie defekciniai, be antraštinių lapų. Šią kroniką turi ir VUB [21, nr. 964].

Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugomi septyni dar vieno Krokovo spaustuvininko Floriano Unglerio (m. 1536) spaudiniai, išsiskiriantys iš kitų Krokovoje spausdintų knygų puošnesnėmis iliustracijomis [1, X]. Iš jų minėtini Aristotelio veikalas *De anima* („Apie sielą“, 1513; defekcinis antraštinis lapas; R.XVI:C.88(1)), įrištas kartu su minėtu J. Hallerio spaustuvėje leistu Jano z Głogowa veikalu, garsaus ispanų dominikono, pamokslininko šventojo Vincento Ferrero (1350–1419) Šventojo Rašto Danieliaus knygos komentarai *Prophetie Danielis tres horribiles de casu videlicet...* (1527; R.XVI:B.596(8)), taip pat lenkų teisininko Jano Cervuso (tikr. vardas Jelonek; 1500–apie 1557) du veikalai, iš kurių vienas yra *Farraginis actionum iuris civilis et provincialis saxonici, municipalisque Maydeburgensis* (1540, I leid. 1531, R.XVI:B.602) – svar-

biausias J. Cervuso veikalas bei išsamiausias lenkų traktatas apie miesto teisę [13, 235–236]. Šią laidą turi ir VUB [21, nr. 322]. Retų knygų ir rankraščių skuriuje saugomas dar vienas teologinis J. Cervuso veikalas *Methodus sacramentorum sancte ecclesie catholice* (1537; R.XVI:B.588(2)), leistas Unglerio spaustuvėje ir įrištas taip pat su dviem Unglerio spaustuvės leidiniais: pranciškono vienuolio Astesano (m. apie 1330) *Canones penitentiales* (1538; R.XVI:B.588(1)) ir lenkų autoriaus Jakubo z Tuchowa *Fructifera innovatio canonis omnium* (1537; R.XVI:B.588(3)). Pastaruosius paleotipus turi ir VUB [21, nr. 92 ir nr. 789].

Jano Cervuso veikalas apie miesto teisę buvo išspausdintas žinomo Krokovo spaustuvininko Maciejaus Scharffenbergo (m. 1547) spaustuvėje. Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugoma 1546 m. laida (R.XVI:B.563; šis egzempliorius defekcinis – trūksta antraštinio lapo ir pabaigos) su paties spaustuvininko dedikacija Lenkijos karalienei Bonai Sforzai (1494–1557). Skyriuje saugomi dar keturi šio spaustuvininko paleotipai, iš kurių trys yra garsių Antikos autorių veikalų laidos: Plutarcho (46–120) *Libellus de liberis educandis* („Knyga apie auklėjimą“, 1536, R.XVI:B.519(3)) bei Tito Makcijaus Plauto (apie 254–184 pr. Kr.) komedijos *Amphitruo* („Amfitrionas“, 1530; R.XVI:B.511(2)), egzemplioriui trūksta antraštinio lapo), parengta italų humanisto Pietro Crinito (1465–1507), ir *Comoedia Mercator* („Pirklys“, 1531, R.XVI:B.511(3)) su lenkų humanisto Franciszeko Mymerio įžanga.

² Pirmosios 1519 m. laidos tiražas buvo konfiskuotas. Spėjama, kad šios laidos kritikos inspiratorius buvo Gniezno arkivyskupas Janas Łaskis (1499–1560) [žr. 15, 30].

Iš garsiausių Europos spaustuviniųkų verta paminėti aldus – italų humanisto, mokslininko, spaustuviniųkio Aldo Manuzio (lot. Aldus Manutius; apie 1450–1515) ir jo palikuonių leidinius. Aldus galima atpažinti pagal jų sukurtą leidyklos ženklą – delfiną, apsvijusį inkarą. Aldai daugiausia leido Antikos autorių, Renesanso humanistų veikalus, taip pat žodynus, gramatikas. Pasak Eugenijos Ulčinaitės, „ši leidykla suformavo naujus leidybos principus ir esmingai prisidėjo prie Antikos literatūrinio paveldo recepcijos, prie humanizmo idėjų sklaidos Europoje ir Lietuvoje“ [18, 20]. Iš nedidelės 12 egzempliorių Retų knygų ir rankraščių skyriaus aldų kolekcijos šeši yra paleotipai. Paminėtinas vienas ankstyviausių aldų kolekcijos leidinių – Marko Tulijaus Cicerono (Marcus Tullius Cicero; 106–43 pr. Kr.) veikalų leidimas *In hoc volumine haec continentur. Rhetoricum ad C. Herennium lib. III. ; M.T. Ciceronis De inventione lib. II. ...* (1514; R.XVI:C.49). Šią knygą Aldo Manuzio išleido kartu su savo uošviu Andrea Torresano (1451–1529), kuris padėjo atgavinti sustojusią spaustuvės veiklą [23, 222]. Šį aldą turi ir VUB [20, nr. 10], tačiau jos egzempliorius yra defektinis, be antraštinio lapo. Kiti ankstyvojo aldų leidyklos raidos etapo paleotipai yra graikų istoriko Ksenofonto (apie 430–354) veikalų rinktinė graikų kalba (1525; R.XVI:E.129), romėnų istoriko Tito Livijaus (59 pr. Kr.–17 po Kr.) „Istorijos“ fragmentai (1518, t. 1; R.XVI:A.13) ir Cicerono filosofijos darbų *De philosophia* pirmasis tomas (1523; R.XVI:B.13; egzempliorius defektinis, be viršelio ir pradžios).

Pastaruosius du aldus turi ir VUB [20, nr. 17 ir nr. 6; 21, nr. 892 ir nr. 336]. Iš antrojo leidyklos raidos etapo, kai jai vadovavo Aldo Manuzio sūnus Paolo Manuzio (lot. Paulus Manutius; 1512–1574), skyriuje saugomi du Cicerono filosofijos darbų tomai (1541; R.XVI:204) ir italų rašytojo Baldassarre's Castiglione's (1478–1529) etiketo vadovėlis italų kalba *Il libro del cortegiano* (1547; R.XVI:B.598).

Kaip Aldo Manuzio Italijoje, Prancūzijoje garsėjo kitas XVI a. spaustuviniųkai, taip pat žymios spaustuviniųkų dinastijos įkūrėjas – Henri Estienne's (lot. Henricus Stephanus, apie 1460–1520) [23, 225]. Pasak L. Vladimirovo, „jis buvo naujojo, renensansinio, knygų apipavidalinimo stiliaus šalininkas. Apie tai byloja jo spaudinių frontispisai ir inicialai, kurie nebuvo italų pavyzdžių mėgdžiojimai, bet savarankiški knygų meno kūriniai“ [23, 225]. LNB saugomas jo leistas giesmynas *Quincuplex psalterium* (Paris, 1513, R.XVI:E147(2)). Šios knygos išlikęs gražus įrišimas mediniais viršeliais, aptrauktais oda, su sagčių liekanomis ir metalo apkaustais kampuose bei viršelio centre – būtent įrišimas atskleidžia, kad ši knyga yra konvoliutas: ant viršelio nurodyta, kad kartu įrišta Paryžiaus vyskupo Petro Lombardo (Petrus Lombardus; apie 1095–1160) *Sententiarum* („Sentencijos“, Basel, 1513).

Paminėtini ir H. Estienne'o antrojo sūnaus Robert'o Estienne'o (apie 1503–1559) spaudiniai. Jis taip pat nebuvo spaustuviniųkai amatininkas – leido žodynus, Antikos autorius, Šv. Raštą. Retų knygų ir

rankraščių skyriuje saugomi trys paleotipai, iš kurių vienas ir yra paties R. Estienne'o rengtas žodynas *Hebraea, Chaldaea, Graeca et Latina nomina virorum...* (Paris, 1537, R.XVI:B.629). „Nuo pirmų savo veiklos dienų jis įvedė naują firmos ženklą – filosofą po išminties medžiu su krintančia nudžiūvusia šaka – ir devizą „Noli altum sapere“ (Nesidėk išminčiumi)“ [23, 228]. Kiti R. Estienne'o spausdinti paleotipai yra romėnų poeto Vergilijaus *Opera* (Paris, 1532; B5-383) su paties Estienne'o pratarne ir prancūzų humanisto Guillaume Budé (1468–1540) *De transitu hellenismi ad christianismum, libri tres* (1535; R.XVI:D.44). Ši paleotipą turi ir VUB [21, nr. 263].

Iš kitų garsesnių Prancūzijos spaustuvininkų minėtinas Liono spaustuvininkas Sébastienas Gryphius (apie 1493–1556). „Jis pasižymėjo rūpestingai ir dailiai išleistais mažo formato (*in quarto*) antikos klasikų leidiniais ir biblijomis“ [23, 240]. Retų knygų ir rankraščių skyriuje iš septynių šio spaustuvininko leistų paleotipų dominuoja būtent Antikos rašytojų veikalai: Senekos (4 pr. Kr.–65 po Kr.) „Tragedijos“ (1541, R.XVI:A.192), Tacito (apie 58–apie 117) „Analai“ (3 d., 1541–1542, R.XVI:B.626), Juvenalio (apie 60–140) ir Persijaus (34–62) „Satyros“ (1541; R.XVI:B.506(1)). Minėtinas garsiausio humanisto Erazmo Roterdamiečio (Desiderius Erasmus; 1469–1536) vienas veikalų *Lingua* („Kalba“, 1538, R.XVI:B.619(2)), kartu išleistas su paties Erazmo parengtu Plutarcho filosofiniu rašiniu *De vitiosa verecundia* („Apie netinkamą nuolankumą“).

LNB Retų knygų ir rankraščių skyriuje taip pat yra nemažai Bazelyje besidarbavusio Johanno Frobeno (1460–1537) leistų paleotipų. Jis orientavosi į mokslinės literatūros leidimą, taip pat daug dėmesio skyrė estetiniam knygų apipavidalinimui [23, 219]. Iš skyriuje saugomų 19 knygų (tiek aprašyta elektroniame LNB kataloge) dominuoja Erazmo Roterdamiečio veikalai. Jis buvo Frobeno mokslininkas patarėjas ir artimas bičiulis [23, 219]. Skyriuje saugomas vienas reikšmingiausių Erazmo veikalų – filosofinis ir teologinis traktatas *Enchiridion militis christiani* („Kristaus kario vadovas“, I leid. 1502) – 1518 m. laida (R.XVI:C.127(2)) ir 1540 m. laida (R.XVI:B.519(1)), jau spausdinta vyriausiojo Frobeno sūnaus Hieronimo Frobeno (1501–1563) ir jo svainio Nicolauso Bischofo (1501–1564) spaustuvelyje. Iš Johanno Frobeno spaudinių minėtinas ir vokiečių kartografo, kosmografo bei hebraisto Sebastiano Münsterio (1488–1552) *Kalendarium hebraicum* („Žydų kalendorius“, 1527, R.XVI:B.686(2)), taip pat anglų humanisto Thomaso More'o (1478–1535) poezija lotynų kalba *Epigrammata* (1520, R.XVI:C.17(4)) bei Erazmo *Antibarbarorum* („Antibarbarų knyga“, Basel, 1520, R.XVI:B.3(1)). Pastarieji du iliustruoti garsaus vokiečių dailininko Hanso Holbeino (1497/98–1543) – pirmojo veikalų antraštiniame lape nurodyti tik jo inicialai H. H.

Iš gausių ir įvairių Vokietijos spaustuvininkų minėtini Kelno spaustuvininkai Johannas Gymnichas (apie 1480–1544), Peteris Quentelis (m. 1546), Eucharius Cervicornus (m. po 1547), Melchioras von

Neussas, Strasburgo (dabar Strasbūras) – Kraftas Mülleris (lot. Crato Mylius; apie 1503–1547), Leipcigo – Valentinas Schumannas (m. 1542), Vitenbergo – Josephas Klugas (m. 1552). Jų leistų paleotipų Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugoma daugiausia.

TEMATIKA

Pagal turinį Retų knygų ir rankraščių skyriaus paleotipų rinkinys yra įvairiopus. Didžiąją dalį sudaro religinė literatūra: pamokslai, Biblijos leidiniai, teologiniai traktatai, Bažnyčios tėvų veikalai. Nemažai yra Antikos autorių darbų ir jų komentarų. Iš pastarųjų daugiausia dėmesio sulaukė Ciceronas, nes jis Renesanso epochoje buvo laikomas didžiausiu retorikos autoritetu. Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugoma 14 Cicerono darbų, leistų pirmoje XVI a. pusėje. Iš jų net trys aldai, kurių vieną (*De philosophia*, 1541, R.XVI:A.204) išleido Aldo Manuzio sūnus Paolo Manuzio – „vienas žymiausių to meto ciceronistų, pasiryžęs išleisti visus Cicerono veikalus“ [18, 20]. Skyriuje taip pat yra Karaliaučiuje Hanso Weinreicho (apie 1490–1560) spaustuvėje leistas Cicerono *Ad Brutum orator* (1546, R.XVI:B.540(2)), parengtas vokiečių humanisto, filologo, poeto Georgo Sabino (1508–1560); minėtinas ir lenkų spaustuvininko Hieronimo Wietoro spausdintas Cicerono veikalas *Officia* („Parigios“, 1528, R.XVI:B.545(9) su vokiečių teologo protestanto Philippo Melanchthono (1497–1560) komentarais.

Iš žinomesnių autorių, kurių veikalų išliko gausiau, minėtini vokiečių protestantai teologai Johannesas Oekolampdas (1482–1531), Theobaldas Billicanas (1491–1554), pamokslininkas Johannas Justus Landsbergis (1490–1539), katalikų teologas, scholastikas Johannesas Eckas (1486–1543), humanistas, filologas Joachimas Camerarius (1500–1574), prancūzų pranciškonas pamokslininkas Olivieras Maillardas (1430–1502), ispanų humanistas Juanas Luisas Vives (1492–1540), nyderlandų humanistas, teologas Josse Chlichtove (1472–1543), italų humanistas Lorenzo Valla (1407–1457), vengrų pranciškonas pamokslininkas Temesvári Pelbártas (1435–1504) ir kt. Lietuvos Didžiosios Kunigaištystės kultūrai svarbūs vokiečių pamokslininko Johanneso Brenzo (1499–1570) veikalai. Būtent jo pamokslų rinkinį liuteronas Vaclovas Agripa (apie 1525–1597) išvertė į lenkų kalbą (*Ewanielia od Jana świętego Apostoła y Ewanielisty napisana*, Wilno, 1588). Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugomi du mažos apimties pamokslininkams skirti Brenzo paleotipai: *Bedencken Etlicher Predicanten...*, ([Magdeburg, 1548]; R.XVI:B.584(10) ir *Türcken Büchlein* (Wittenberg, 1537; R.XVI:C.137(6)).

Iš humanistų garsiausias yra Erazmas Roterdamiensis. Remiantis LNB elektroniniu katalogu, Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugomi 46 įvairūs jo veikalai: iš jų minėtina dar viena 1516 m. „Kristaus kario vadovo“ laida (R.XVI:C.126(1), spausdinta Leipzige Valentino Schumanno, satyra *Moriae encomium, id est Stulticiae laudatio* („Pagi-

riamasis žodis kvailybei“, Basel, 1540; I leid. 1511, R.XVI:B.619(1), *Antibarbarorum* (Strasbourg, 1522, R.XVI:B.516(3); Basel, 1520, R.XVI:B.3(1), trys *Lingua* laidos („Kalba“, Nürnberg, 1525, R.XVI:B.616(4) ir R.XVI:A.64 (be nurodytų leidimo duomenų); Lyon, 1538, R.XVI:B.619(2).

Iš vertingesnių knygų minėtinas vienas pirmųjų enciklopedinių darbų. XVI–XVII a. enciklopedijomis buvo vadinamos sisteminės kurios nors mokslo arba įvairių mokslų apžvalgos. Tai vokiečių filosofo, kartūzų ordino vienuolio Gregoro Reischio (apie 1470–1525) *Margarita philosophica* („Filosofijos perlas“, Strasbourg, 1504, I leid. Freiburg, 1503, R.XVI:C.144; defektinis egzempliorius, VUB turi vėlesnę 1508 m. laidą [21, nr. 1170]), kuriame autorius sugebėjo išdėstyti visą to meto universitetų kursą [23, 260]. Verta paminėti ir italų poeto bei emblemų kūrėjo Andriaus Alciato (*Andrea Alciati*, 1492–1550) emblemų rinkinį *Emblematum liber* (Augsburg, 1534, I leid. 1531, R.XVI:B556(2)). Jis vadinamas emblematikos tėvu ir pradininku, nes sukūrė tridalės emblemos struktūrą, o iš daugelio jo knygos kartotinių ir papildytų leidimų galima susidaryti vaizdą, kokios temos ir idėjos buvo svarbiausios to meto leidėjams – jos dėstomos hierarchiškai pagal etinių ir filosofinių idėjų svarbą [8, 27 ir 35].

LNB Retų knygų ir rankraščių skyriaus paleotipų rinkinys vaizdžiai atskleidžia pirmos XVI a. pusės situaciją: prasidėjusią reformaciją ir su ja sklidusias naujas idėjas. Retų knygų ir rankraščių skyrius gali pasigirti gausiais protestantizmo pradininko

Martino Lutherio (1483–1546) veikalais. Vienas svarbesnių jo darbų yra pirmasis Šv. Rašto vertimas į vokiečių kalbą, dar vadinama Liuterio Biblija, *Biblia, das ist die gantz Heilige Schriffte Deudsch*, leista Hanso Luffto (1495–1584) spaustuvėje (Wittenberg, 1534). Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugoma tik pirmoji šios laidos dalis – „Senasis Testamentas“ (R.XVI:E.12). Paminėtina ir 1545 metų Šv. Rašto laida, išspausdinta Magdeburge Hanso Waltherio (g. 1500) (R.XVI:E.148), su Lutherio bendradarbių Johanneso Bugenhageno (1485–1558) ir Veito Dietricho (1506–1549) komentarais bei daugybe medžio raizinių. LNB Retų knygų ir rankraščių skyriaus vyriausioji bibliografė Jadvyga Misiūnienė straipsnyje apie bažnytinę cenzūrą yra apžvelgusi svarbiausius Lutherio veikalus, pateikdama ir tikslų jo knygų skaičių (į jį įtraukti ir ne paleotipai): „LNB Retų knygų ir rankraščių skyriaus XVI a. knygų fonde sukauptas nemažas ir labai vertingas Lutherio raštų rinkinys – 59 knygos, iš jų 40 išleistos jam gyvam esant, neskaitant visų tų, prie kurių prisidėjo kaip vertimo, komentarų arba pratarmės autorius“ [9, nr. 2, 14]. Šiame straipsnyje aptartos ir kitos vertingos bei svarbios Europos kultūrai ir istorijai protestantų knygos.

XVI amžiaus Europoje lotynų kalba buvo literatūros, mokslo ir valstybinė kalba, todėl ir paleotipų kitomis kalbomis (vokiečių, italų, prancūzų, olandų, graikų) yra labai nedaug. Vokiečių kalba yra leisti Lutherio, Melanchthono, kai kurie Erasmo veikalai. Pavyzdžiui, iš kitakalbinių paleotipų

išskirtini du aldai: tai jau minėta Ksenofonto veikalų rinktinė graikų kalba ir Baldassarre's Castiglione's etiketo vadovėlis italų kalba. Teminė paleotipų charakteristika yra tik fragmentinė, kol dar neišanalizuoti visi Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugomi paleotipai.

PROVENIENCIJOS

Įdomios informacijos suteikia ir paleotipuose išlikusios proveniencijos – rankraštiniai įrašai, spaudai, ekslibrisai. Dažniausiai pasitaikantys nuosavybės ženklai senosiose knygosose yra įvairių vienuolynų ir bažnyčių, kunigų seminarijų, nuo seno buvusių įvairių knygų saugotojų. Lietuvoje bibliotekos, kaip ir Vakarų Europoje, atsirado prie religinių institucijų, kurios LDK kultūroje daugiausia rūpinosi visuomenės švietimu, evangelizacija. Pasak Arvydo Pacevičiaus, „[r]yškiausia paleotipų kultūros reprezentante galima vadinti pranciškonų, Lietuvoje vadintų dar ir bernardinais, vienuoliją“ [21, XX]. Retų knygų ir rankraščių skyriuje, LNB elektroninio katalogo duomenimis, saugoma 21 paleotipas, priklausęs Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bibliotekai (rankraštinis įrašas: *Bibliothecae Citovianensis P.P. Bernardinum*). Anot Jolitos Liškevičienės, analizavusios Tytuvėnų vienuolyno biblioteką, „[d]idžiausią knygų dalį sudarė teologijos veikalai: tai meditacijai skirti leidiniai, pamokslai ir bažnyčios tėvų raštai. <...> Bernardinų vienuolijose didelis dėmesys buvo skiriamas pamokslavimui, todėl nemažą knygų dalį sudarė retorikos vadovėliai ir pa-

mokslų rinkiniai“ [7, 60]. Taigi ir tarp Retų knygų ir rankraščių skyriaus paleotipų dominuoja religiniai veikalai: Temesvāri Pelbārto, Olivier Maillardo, Johanno Justuso Landsbergio, vokiečių teologo benediktino Haimo Halberstadensis (778–853), italų kardinolo Adriano Castellesi'o (apie 1458–1521) pamokslų rinkiniai, minėtina ir Jokūbo Varginiečio „Aukso legenda“ (Venezia, 1512, R.XVI:C.169), teologo, istoriko, kanoninės teisės žinovo Mikołajaus z Błonia (m. prieš 1448) veikalas apie sakramentus *Tractatus sacerdotalis d'sacramentis* (Strasbourg, 1512, R.XVI:B.673(2)), taip pat graikų gydytojo Dioscorides Pedanius (I a. po Kr.) veikalas graikų ir lotynų kalbomis *De medica materia libri V* (Köln, 1529, R.XVI:D.45). Įdomu, kad pastarasis paleotipas priklausė ir didžiulei XIX a. vokiečių pedagogo, muzikos teoretiko Friedricho Augusto Gottholdo (1778–1858) bibliotekai (spaudas: *Gottholdsche Bibliothek*; apie ją toliau).

XVIII a. Tytuvėnų biblioteka pasipildė uždarytos Pašiaušės jėzuitų kolegijos knygomis [12, 157], ką paliudija vokiečių teologo Johannes Bugenhageno (1485–1558) pranašo Jeremijo komentaruose *In Ieremiam prophetam commentarium* (Wittenberg, 1546, R.XVI:C.155) kartu su Tytuvėnų bibliotekos įrašu esantis Pašiaušės jėzuitų kolegijos rankraštinis įrašas (*Collegij Possaviensis*). Šioje knygoje dar esantis Kauno metropolijos kunigų seminarijos spaudas (*Metropolijos kunigų seminarijos inventorius*) atskleidžia tolesnę knygos kelionę – Tytuvėnų vienuolyno bibliotekos likučiai buvo prijungti prie Žemaičių kunigų seminarijos – taip anksčiau

buvo vadinama Kauno metropolijos kunigų seminarija [2, 407].

Žemaičių kunigų seminarijos biblioteka (ekslibrisas: *E Bibliotheca Seminarii Samogitiensis*) bei Kauno metropolijos kunigų seminarija yra vienos gausiausių nuosavybės ženklų. Šie knygos ženklai paprastai būna kartu, nes Žemaičių kunigų seminarija 1864 m. iš Varnių buvo perkelta į Kauną ir iki 1926 m. veikė kaip Žemaičių vyskupijos kunigų seminarija, o 1926 m. tapo Kauno arkivyskupijos metropoline seminarija [2, 407; 22, 616–617]. Nemažai išlikę ir Vilniaus diecezinės seminarijos bibliotekai (spaudas: *Библиотека Виленской Р.К. Епархиальной Семинарии*) priklausiusių paleotipų. Vertingos informacijos apie šios bibliotekos knygas suteikia Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugoma inventorinė jos knyga *Liber inventarii bibliothecae maioris seminarii archidioecesiani Vilnensis* (F203-1, žr. Retų knygų ir rankraščių skyriaus fondas „Vilniaus dvasinės seminarijos biblioteka“, F203). Tarp šių bibliotekos paleotipų dominuoja teologinė literatūra.

Gausiais nuosavybės ženklais atspindėta Vilniaus evangelikų reformatų sinodo biblioteka (spaudas: *Biblioteka Synodu Wileńsk. Evang.-Reform.*; spaudas: *Bibliot. Synodi Evang. Reform. Vilnensis*; ekslibrisas: *Bibljoeteka Synodu Wileńskiego Ew.-Ref.*; rankraštinis įrašas: *Bibliotheca Synodi Evangelico Reformatae Vilnensis*) – didžiausia evangelikų reformatų sinodo biblioteka, įsteigta 1557 metais [4, 141]. Iš Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugomų 11 paleotipų šeši yra Erazmo Roterdamičio veikalai. Šiai

bibliotekai priklausė ir minėta Maciejaus Miechowitos *Chronica Polonorum* (Kraków, 1521; R.XVI:D.36).

Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugoma knygų, priklausiusių jėzuitams. Nemažai paleotipų skaitė Kražių kolegijos studentai ir profesoriai (rankraštinis įrašas: *Collegij Crosensis S. J.*). Iš 25 elektroniniame LNB kataloge aprašytų paleotipų dominuoja pamokslininkų veikalai. Tarp jų paminėtini Erazmo Roterdamičio žinomiausias veikalas *Enchiridion militis christiani* (Basel, 1540; R.XVI:B.519(1)), Cicerono darbų rinktinė *In hoc volumine haec continentur. Rhetoricum ad C. Herennium lib. IIII...* (Strasbourg, 1548; R.XVI:B.611), Plauto *Comoedia Mercator* (Kraków, 1531; R.XVI:B.511(3)). Labai dažnai kartu su Kražių kolegijos įrašu esti Žemaičių kunigų seminarijos bibliotekos bei Kauno metropolijos kunigų seminarijos ženklai.

Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugomas vienas paleotipas, priklausęs Vilniaus jėzuitų kolegijai (ekslibrisas: *Ex Libris Coll. Vilnensis Soc. Jesu*). Tai *Biblia graeca et latina* (Basel, 1550, t. 1, R.XVI:B.599). Verta paminėti, kad ši knyga priklausė dar ir Krivičių trinitorių vienuolyno, veikusio 1770–1842 m., bibliotekai (rankraštinis įrašas: *Bibliotheca Conventus Crivicensis Ord. SS. Trinittatis*). Nors ir nedaug, tačiau yra paleotipų, priklausiusių Nesvyžiaus jėzuitų kolegijai (rankraštiniai įrašai: *Collegij Nesvisiensis S. J.*; *Inscriptus Cat. Lib. Coll. Niesvis. Soc. Jesu*), Polocko jėzuitų kolegijai (rankraštinis įrašas: *Coll. Poll. S. J.*), Medininkų jėzuitų rezidencijai (rankraštinis įrašas: *Inscriptus*

Catalogo Librorum Patri Religiosorum Soc. Jesu Residentia Mednicesis). Pastarosios išlikęs vienas paleotipas – popiežiaus Bonifacijaus VIII (1235–1303) juridinis veikalas *Sexti libri materia* (Paris, 1505, R.XVI:C.173), dar priklausęs Žemaičių kunigų seminarijos bibliotekai ir Kauno metropolijos kunigų seminarijai.

Nemažai paleotipų priklausė įvairioms asmeninėms bibliotekoms. Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugomas vienas paleotipas, priklausęs Žemaičių vyskupui Merkeliui Giedraičiui (apie 1536–1609) (rankraštinis įrašas: *Melchior Dux Giedroic J. S.*), turėjusiam turtingą biblioteką, kurią užrašė Kražių jėzuitų kolegijai [4, 47], – tai minėtas Jano Cervuso veikalas *Farraginis actionum iuris civilis et provincialis saxonici, municipalisque Maydeburgensis* (Kraków, 1540). Šis paleotipas taip pat priklausė Žemaičių kunigų seminarijos bibliotekai bei Kauno metropolijos kunigų seminarijai.

Vienas iš minėtų aldų – Baldassarre's Castiglione's etiketo vadovėlis *Il libro del cortegiano* (Venezia, 1547) – priklausė kunigui, istorikui Antanui Aleknai (1872–1930). Šį paleotipą skaitė ir Kauno metropolijos kunigų seminarija.

Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugoma keletas paleotipų iš žymaus XVI a. Karaliaučiaus bibliofilo, Albrechto Branderburgiečio asmeninio gydytojo, Karaliaučiaus universiteto profesoriaus Andreaso Aurifaberio (1514–1559) bibliotekos (rankraštinis įrašas: *Sum Andreae Aurifabrj*; plačiau apie jo biblioteką žr. [16]). Tai minėtas Roberto Estienne'o spausdintas paleotipas – Vergi-

lijaus *Opera* (Paris, 1532), priklausęs dar ir Tilžės karališkosios gimnazijos bibliotekai; taip pat Sébastieno Gryphijaus spausdintas veikalas – kardinolo Jacopo Sadoletto (1477–1547) *De laudibus philosophiae libri duo* (Lyon, 1538; R.XVI:C.164(1)), priklausęs ir Karaliaučiaus universiteto bibliotekai (apie ją toliau); Johanno Frobeno spausdintas veikalas – Plutarcho *Opuscula* (Basel, 1518; R.XVI:C.164(2)) ir graikų rašytojo Lukiano (apie 130–180) veikalas *De senectute* (Nürnberg, 1537; R.XVI:C.164(6)).

Dėl savo proveniencijos yra svarbios LDK kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto bibliotekai priklausiusios trys kartu įrištos knygos – tai graikų filosofų Simplicijaus (apie 490–apie 560) ir Amonijaus Hermejo (apie 440–apie 520) bei romėnų filosofo Anicijaus Manlijaus Severino Boetijaus (apie 480–524) graikiškų komentarų graikų filosofo Aristotelio veikalams lotyniškai vertimai. Šių komentatorių raštai buvo labai vertinami Renesanso laikais. Visos trys folianto formato knygos išspausdintos Venecijoje veikusioje Girolamo Scoto (apie 1505–1572) spaustuvėje 1541–1544 m. (R.XVI:E.122(1–3) [plačiau žr. 17]).

Retų knygų ir rankraščių skyriuje nemažai paleotipų priklausė bibliofilui, hebraistui, Žemaičių vyskupystės administratoriui Jonui Krizostomui Gintilai (1788–1857), turėjusiam XIX a. vieną didžiausių asmeninių bibliotekų³. Jo bibliotekai priklausę 25 paleotipai (remiantis LNB elektroniniu katalogu)

³ Plačiau Gintilos biblioteką yra aptaręs Arvydas Pacevičius, tačiau labiau dėmesį telkęs į Apšvietos epochos autorių ir jų veikalų tyrimą [10].

atskleidžia šio bibliofilo interesus – joje yra hebraistikos, filologinių ir teologinių veikalų. Kartu su Gintilos ekslibrisu paprastai yra ir Žemaičių kunigų seminarijos bibliotekos ekslibrisas arba Kauno metropolijos kunigų seminarijos spaudas, nes po Gintilos mirties dalis knygų buvo perduota Žemaičių kunigų seminarijos bibliotekai, Kauno kapitulos bibliotekai, Kretingos vienuolynui ir giminaičiams [2, 397]. Iš Gintilai priklaususių paleotipų minėtina Vincento Ferrero *Prophetie Danielis tres horribiles de casu videlicet...* (Kraków, 1527), Roberto Estienne'o rengtas žodynas *Hebraea, Chaldaea, Graeca et Latina nomina virorum...* (Paris, 1537), Sebastiano Münsterio (1488–1552) *Kalendarium hebraicum* (Basel, 1527) ir to paties autoriaus lotynų, graikų ir hebrajų kalbų žodynas (*Dictionarium trilingue...*, Basel, 1530; R.XVI:D.48).

Dar viena asmeninė biblioteka – tai minėta vokiečių pedagogo, muzikos teoretiko Friedricho Augusto Gottholdo. Po jo mirties 55 000 tomų grožinės, filosofijos, geografijos, pedagogikos ir muzikos literatūros turėjusią biblioteką 1858 m. perėmė Karaliaučiaus universiteto biblioteka [3, 72–74]. Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugomi 52 paleotipai, priklausę šiai bibliotekai (remiantis LNB elektroniniu katalogu). Tarp Gottholdo bibliotekos paleotipų dominuoja protestantų Lutherio, Melanchthono, humanisto Erazmo Roterdamičio bei Antikos autorių veikalai. Graikų kompiliatoriaus iš Makedonijos, gyvenusio V amžiuje, Johanneso Stobaeuso knygoje graikų ir lotynų kalbomis *Sententiae*

ex thesauris Graecorum delectae (Basel, 1549, R.XVI:E.139(1) aptinkamas ir Gottholdo autografas. Šiai bibliotekai priklausę minėti Erazmo Roterdamičio *Enchiridion militis christiani* (Leipzig, 1516), *Moriae enconium, id est Stulticiae laudatio* (Basel, 1540), *Antibarbarorum* (Basel, 1520) ir *Lingua* (Nürnberg, 1525), taip pat Martino Lutherio *Biblia* (Wittenberg, 1534).

Karaliaučiaus universiteto bibliotekos nuosavybės įrašai sudaro atskirą gana gausią grupę (spaudai: *Bibliotheca Regiomontana, Fridericus Wilhelmus Rex (FWR)* ir kt.). Iš 50 paleotipų (remiantis LNB elektroniniu katalogu) dominuoja Martino Lutherio, Philippo Melanchthono, Erazmo Roterdamičio darbai, paminėtinas Ulricho Zwinglio (1484–1531) veikalas, skirtas Lutheriui, *Amica exegesis, id est, Expositio Eucharistiae negotij, ad Martinum Lutherum* (Zürich, 1527; R.XVI:C.149(1)).

Karaliaučiaus universitetui 1909 m. pagal sutartį kaip depozitas buvo atiduota Wallenrodt'ų biblioteka Karaliaučiuje (ekslibrisas: *Wallenrodiadum Magnis Maioribus Ortahunc Reliquis Iunxit Bibliotheca*) [3, 73; 2, 403], 1629 m. įsteigta kanclerio Martino von Wallenrodt'o (1570–1632). LNB elektroninio katalogo duomenimis, šiai bibliotekai priklausę 13 paleotipų. Tarp jų dominuoja religinės tematikos veikalai, beveik visi vokiečių kalba. Paminėtinas Johanno Brenzo *Bedencken Etlicher Predicanten...* (Magdeburg, 1548), taip pat Philippo Melanchthono *Ein grausam Meerwunder...* (Magdeburg, [apie 549]; R.XVI:B.584(5) su įspūdingu fantastinio žvėries-medžio raižiniu

viršelyje. Suminėtus svarbiausius nuosavybės įrašus reikėtų tirti išsamiau: kokias knygas saugojo viena ar kita biblioteka, vienuolynas, mokyimo įstaiga ar asmuo.

IŠVADOS

Nors LNB Retų knygų ir rankraščių skyriaus paleotipai panagrinėti tik fragmentiškai, tačiau galime konstatuoti, kad esama vertingų, įdomių ir svarbių Europos, taip pat LDK kultūrai knygų. Skyriuje gausu žymių to meto protestantų darbų, gana

nemažas garsiausio humanisto Erazmo Roterdamičio veikalų rinkinys. Straipsnyje liko neaptarti Vokietijos spaustuvininkai – daugelis jų nebuvo vien tik spaustuvininkai amatininkai. Daug informacijos suteiktų išsami nuosavybės ženklų analizė. Ypač atidesnio žvilgsnio reikalauja Gintilos, Gottholdo, Karaliaučiaus universiteto bibliotekos. Nuodugnus visų LNB saugomų paleotipų tyrimas gerokai papildytų jau esamus tyrimus, praplėstų senosios knygos kultūros vaizdą.

NUORODOS

1. DAUGIRDAITĖ, Irena. Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai. Iš *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*: katalogas. Sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. vii–xvi.

2. FEIGELMANAS, Nojus. *Lietuvos inkunabulai*: katalogas. Vilnius: Vaga, 1975. 495 p.

3. KAUNAS, Domas. *Mažosios Lietuvos bibliotekos (iki 1940 metų)*. Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1987. 259 p.

4. KISARAUSKAS, Vincas. *Lietuvos knygos ženklai, 1518–1918*. Vilnius: Mokslas, 1984. 219, [4] p.

5. *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius: Alma littera, 1997. 413, [1] p. ISBN 9986-02-352-1.

6. *Knygotyra*: [vadovėlis]. Vilniaus universitetas Komunikacijos fakultetas Knygotyros ir dokumentotyros institutas. 2-asis leid. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007. 399, [4] p. ISBN 978-9986-19-928-1.

7. LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. Biblioteka. Iš *Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*.

Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 47–67.

8. LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. *Mundus emblematum*: XVII a. Vilniaus spaudinių iliustracijos. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005. 288, [2] p. ISBN 9955-624-14-0.

9. MISIŪNIENĖ, Jadvyga. XVI a. Bažnytinės cenzūros draudžiamos knygos LNB rinkiniuose. *Tarp knygų*, 2007, nr. 2, p. 13–19; nr. 3, p. 17–23; nr. 4, p. 14–21.

10. PACEVIČIUS, Arvydas. Bibliofilo Jono Krizostomo Gintilos biblioteka: pobūdis ir komplektavimo šaltiniai. *Knygotyra*, 2002, t. 38. Prieiga per internetą: <<http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/knygot/38/str16.pdf>>.

11. PACEVIČIUS, Arvydas. Lietuvos knygos kultūra ir paleotipų proveniencijos. Iš *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*: katalogas, Vilnius, 2003, p. xvii–xxxv.

12. PACEVIČIUS, Arvydas. *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais*: dingęs knygos pasaulis. Vilnius: Versus aureus, 2005. 311, [1] p. ISBN 9955-601-79-5.

13. *Polski słownik biograficzny*. Warszawa; Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1937, t. 3, p. 235–236.
14. *Polski słownik biograficzny*. Warszawa; Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1961, t. IX/2, p. 251.
15. *Polski słownik biograficzny*. Warszawa; Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1974, t. XIX/1, p. 30.
16. TONDEL, Janusz. Księgozbiór królewskiego lekarza Andrzeja Aurifabra (1513–1559). IŝTONDEL, Janusz. *Książka w dawnym Królestwie Pruskim*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001, p. 51–129.
16. TUMELIS, Juozas. Monumenta Sigismundi Augusti. *Naujos knygos*, 1983, nr. 8, p. 42–43.
18. ULČINAITĖ, Eugenija. Aldai – renesansinio humanizmo sklaida. Iŝ *Vilniaus universiteto bibliotekos aldai*: katalogas. Sudarė Petras Račius. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2008, p. 11–21.
19. VAITKEVIČIŪTĖ VERBICKIENĖ, Viktorija. Aldai LNB Retų knygų ir rankraščių skyriuje. *Tarp knygų*, 2009, nr. 11, p. 11–13.
20. *Vilniaus universiteto bibliotekos aldai*: katalogas. Sudarė Petras Račius. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2008. 125, [2] p. ISBN 978-9955-878-00-1
21. *Vilniaus universiteto bibliotekos paleontipai*: katalogas. Sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003. LXVIII, 584 p. ISBN 9955-475-46-3.
22. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst. 2006, t. 9, p. 616–617.
23. VLADIMIROVAS, Levas. *Knygos istorija*: Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVIII amžius. Vilnius: Mokslas, 1979. 566, [2] p.

THE COLLECTION OF POST-INCUNABULA
IN THE MARTYNAS MAŽVYDAS
NATIONAL LIBRARY OF LITHUANIA

VIKTORIJA VAITKEVIČIŪTĖ

Abstract

Post-incunabula or the books printed in the first half of the 16th century (from January 1, 1501 to January 1, 1551), along with incunabula, are considered to be the oldest and most valuable publications in the world. Due to their likeness to incunabula and publishing specifics, post-incunabula are considered to be historical treasures and monuments of culture.

The Rare Book and Manuscript Department of the National Library of Lithuania has in its holdings more than 800 post-incunabula, not including the ones kept at the Department

of the National Archival Fund of Published Documents. The exact number is still unknown, since not all the books have been included into the electronic catalogue: more than 200 of them have only a card catalogue description and are awaiting a more detailed study.

This article analyses specific features of part of the post-incunabula collection in the NLL Rare Book and Manuscript Department: their place of publication, publishers, thematics and provenances. Principal attention is accorded to the books that are rarer, more interesting and

more important for Lithuania's culture and book culture in general.

The most of the post-incunabula kept in the Rare Book and Manuscript Department were published in Germany, many in Switzerland, France and Italy. There also is a small number of post-incunabula published in Poland (Cracow). Of the publications produced by Cracow's printers, the article discusses those by Jan Haller (ca. 1467–1525), Hieronim Wietor (ca. 1480–1546) and Florian Ungler (d. 1536). It is necessary to mention Aldines – the publications by one of the most famous European printers, Aldo Manuzio (Lat. Aldus Manutius; ca. 1450–1515) and by his descendants. The article also touches upon the work of such acclaimed French publishers as Henri Estienne (lat. Henricus Stephanus, ca. 1460–1520), founder of the famous dynasty of printers, and the Lyonese printer Sébastien Gryphius (ca. 1493–1556). The Rare Book and Manuscript Department also keeps quite a few post-incunabula published by Johannes Froben of Basel (1460–1537).

As to the content aspect, the collection of post-incunabula in the department is versatile. For the most part, it is made up by religious literature: sermons, bibles, theological treatises, Church Fathers' writings. There are many works by and commentaries on classical authors, of whom Cicero, at the time of the Renaissance viewed as the greatest authority on rhetoric, is the most famous one. The post-incunabula collection illuminates the emergence of the Reformation and the related spread of new ideas in the first half of the XVIth century. The Rare

Book and Manuscript Department boasts a number of works by the founder of Protestantism, Martin Luther (1483–1546) and by the most acclaimed humanist of the times, Desiderius Erasmus (1469–1536).

The provenances in the post-incunabula (manuscript inscriptions, stamps, bookplates) provide much interesting information. Most often found are ownership marks of the establishments that since the olden times had been preserving books: various monasteries, churches and priest seminaries. The notable representative of the post-incunabulum culture is the Bernardine Order. According to the electronic catalogue, the Rare Book and Manuscript Department has in its holdings 21 post-incunabula formerly kept by the library of the Tytuvėnai Bernardine Monastery. Most provenance inscriptions are from Kaunas Priest Seminary, the library of the Samogitian Priest Seminary, the library of the Vilnius Seminary and Kražiai College. Of the XIXth century personal libraries, particularly noteworthy are the collections of Jonas Krizostomas Gintila (1788–1857), XIXth-century bibliophile, hebraist and administrator of the Samogitian Diocese, and of Friedrich August Gotthold (1778–1858), educator and music theorist. A separate, rather abundant group of provenance inscriptions consists of the books that formerly belonged to Königsberg University. An in-depth study of all the post-incunabula kept in the NLL would significantly add to the existing research and broaden the understanding of old book culture.

Iteikta 2010 m. gruodžio mėn.